

Filosofie I.

**Od epistemologického
obratu k filosofii mysli**

Od epistemologického obratu k filosofii mysli

1. epistemologický obrat (17. stol.)
2. Kantův idealismus
3. fenomenologie
4. analytická filosofie

Epistemologický obrat

- novověký (16./17. stol.) obrat **od bytí k poznávání**
- epistemologie zkoumá *jestli* je pravdivé poznání možné, *jak* lze pravdivého poznání dosáhnout a *co* je předmětem poznání
- nový důraz na poznávání souvisel s otřesem víry v autority a dalším rozvojem přírodních věd (obojí započato už v renesanci)

Změna postavení člověka ve světě

- člověk je chápán jako **subjekt** (z latinského *subiectum* – podklad) – je základem možnosti poznání
- v opozici k subjektu je položen **objekt** (z latinského *obicere* – stavět se proti) – veškerý od subjektu odlišný zbytek skutečnosti
- **vzniká subjekt-objektový dualismus**, tj. subjekt a objekt jsou vzájemně nezávislé (oddělené) + tím, že subjekt objekt zkoumá, jej nijak neovlivňuje – idealizované pozorování i experiment

Racionalismus

- rozumové poznání je pokládáno za **samostatné, nezávislé na zkušenosti** – proto **pravdy, které rozum objevuje jsou apriorní**
- racionálně poznané apriorní pravdy bývají označovány jako **tzv. vrozené ideje** – jsou **původní, nutné a obecně platné**; zatímco **empirické pravdy jsou aposteriorní, odvozené, nejsou nutné ani obecně platné**
- veškeré další nutné a obecně platné poznání je pak **budováno cestou dedukce z vrozených idejí** – tak je vytvářena matematika (a geometrie), metafyzika, ale i morálka

Představitelé racionalismu

- René Descartes
- Blais Pascal
- Benedikt Spinoza
- Gottfried W. Leibniz

René Descartes

- *Pravidla pro vedení rozumu*
- *Rozprava o metodě*
- *Meditace o první filosofii*
- *Principy filosofie*
- +
- *Vášně duše*

Hledání správné metody

- lidský rozum je ze všeho nejlepší nástroj poznání, jen mu **schází správná metoda**
- inspirován matematikou nakonec nachází **čtyři pravidla**, jimiž by se mělo rozumové poznání řídit: nahlédnutí (prostřednictvím intuice) **evidentních pravd**, jejich **analýza** (deduktivní metoda), následná **systematická syntéza** nových poznatků a konečně uzavření systému poznatků s ohledem na **úplnost**
- **evidentním pravdivým poznatkem** je to, co je nahlédnuto **jasně** (*clare*) a **rozlišeně** (*distincte*)

Univerzální pochybnost

- k překonání skepse prochází Descartes metodickou pochybností: **snaží se pochybovat úplně o všem o čem pochybovat lze** – nejen smyslové klamy, nejen obecná nespolehlivost smyslů, ale zavádí i hypotézu tzv. „**klamavého démona**“, jehož působením můžeme být šáleni i v otázce zdánlivě nepochybných matematických pravd
- zůstává tedy vůbec něco, o čem nelze pochybovat?

Sebejistota mysli

- důkaz provedeme ve čtyřech krocích:
 1. **O všem mohu pochybovat** (*De omnibus dubitandum est*)
 2. **Nemohu pochybovat o tom, že pochybuji**
 3. **Pochybuji, tedy myslím** (*Ego dubito, ergo cogito*)
 4. **Myslím, tedy jsem** (*Ego cogito, ergo sum*)
- z důkazu také vyplívá zvláštní charakter subjektu – jedná se o **věc myslící** (*res cogitans*)

Dualismus

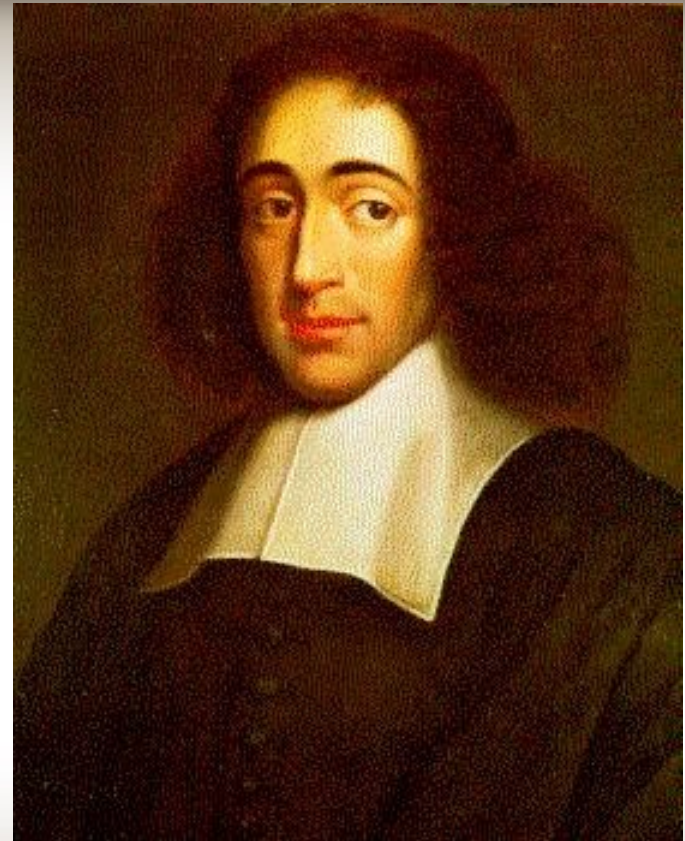
- Descartes uznává existenci pouze dvou typů substancí – **substance myslící – mysl** (*substantia cogitans*), jejíž jedinou charakteristikou je myšlení a **substance rozprostraněné – hmota** (*substantia extensa*), jejíž jedinou charakteristikou je rozlehlost
- substance rozprostraněná je popisována pomocí **primárních kvalit** (velikost, tvar, pohyb) a **sekundárních kvalit** (barva, chuť, vůně, ...); **primární kvality jsou pro popis substance rozhodující**

Problém vztahu mysli a těla

- mysl byla vůči tělu nadřazená – mysl lze poznat z ní samé, tělo však pouze pomocí mysli
- jak (a proč vlastně) pak ale máme chápat jejich vzájemný vztah? **Jak čirá nemateriální myšlenka pohybuje hmotným tělem?**
- Descartes našel speciální převodní mechanismus v lidském mozku – **šišinku** (epifýzu), která uskutečňovala komunikaci mezi myslí a tzv. animálními duchy, kteří putovali po nervových vláknech a posílali tak impulzy do těla

Benedikt Spinoza

- *Rozprava o zdokonalení rozumu*
- *Etika vyložená způsobem užívaným v geometrii*
- *Tractatus theologico-politicus*

Monismus

- je pouze jedna **Substance – Bůh**, která je absolutně nekonečná a sestává z nekonečného množství atributů
- ze všech nekonečně mnoha **atributů** člověk poznává jen dva: **myšlení** a **rozprostraněnost**; vidíme, že Bůh je věc myslící i věc rozprostraněná, a tak je **vyřešen problém Descartova dualismu**
- **mody** se dělí na nekonečné (např. rozum, vůle, ale i pohyb nebo klid ad.) a konečné (konkrétní jsoucna); čili i **každý člověk je modem nekonečné Substance**

Vztah těla a mysli

- každé konkrétní jsoucnu je modem atributu myšlení i rozprostraněnosti, čili i člověk je modem myšlení i rozprostraněnosti – vztah mezi tělem a duší je označován jako **paralelismus**, je zajištěn tím, že obojí přísluší v posledku Bohu, který je „svorníkem“ všeho

Gottfried W. Leibniz

- *Nové úvahy o lidské soudnosti*
- *Teodicea*
- *Monadologie*

Epistemologie:

Mathesis Universalis

- každé jasné rozumové poznání se prolíná s matoucím smyslovým poznáním (proti Lockovi)
- usiloval **veškeré poznání převést na jednoznačné pojmy**, které lze vyjádřit abecedou symbolů a matematicky uvést do vzájemných vztahů – tzv. „**mathesis universalis**“ (univerzální nauka); je proto pokládán za předchůdce symbolické logiky

Empirismus

- epistemologický přístup, který pokládá za zdroj poznání (i mravních hodnot) **zkušenost (empirii)**
- krajní podobou byl **senzualismus** – zdrojem poznání pouze **smyslová zkušenost**
- neexistují **žádné vrozené ideje**, rozum není **autonomní** (zpracovává to, co zkušenost nashromáždí)
- poznání je budováno metodou **indukce** – vytváření **obecných závěrů na základě jedinečných zkušeností**

Problém reprezentace

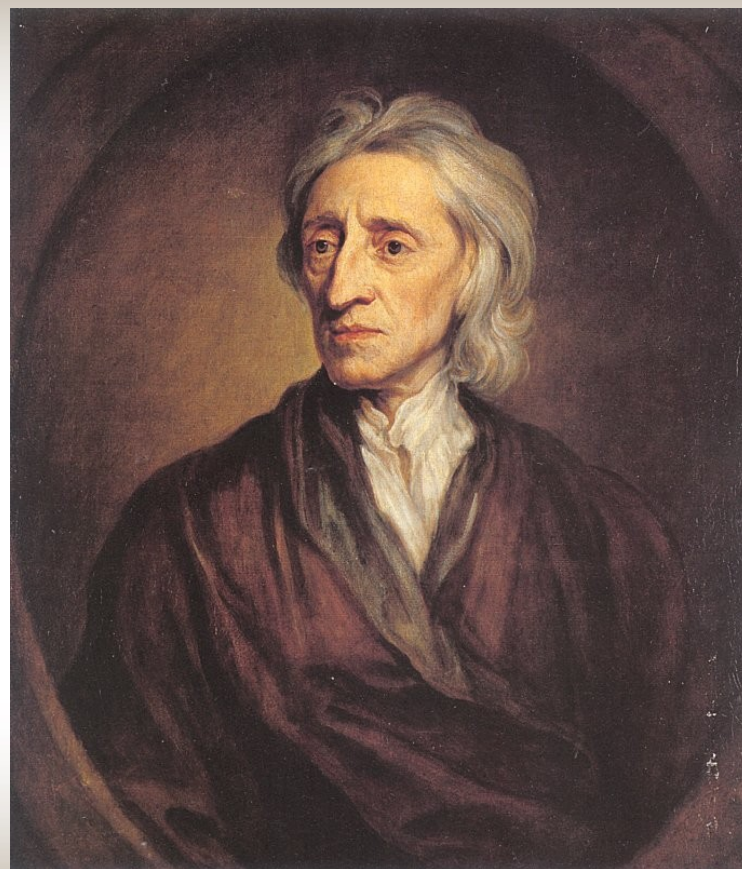
- pokud není vysvětleno, jak se vjemy otiskují do mysli, **hrozí subjektivismus** – neexistuje obecně platné a společně sdílené poznání „o světě jako takovém“, vše co víme, víme pouze o našich představách (ty mohou být třeba i u všech poznávajících subjektů stejné, to ale problém neřeší)

Představitelé empirismu

- John Locke
- George Berkeley
- David Hume

John Locke

- *Esej o lidském rozumu*
- *Nové úvahy o lidské soudnosti*
- *Dvě pojednání o vládě*

Poznání skrze zkušenost

- **lidská mysl je prvotně „nepopsaná deska“** (*tabula rasa, empty cabinet*), **kterou zaplňuje teprve zkušenost** - „*Nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech.*“
- rozlišoval dvojí typ **vjemů: senzace** (vnější) a **reflexe** (vnitřní)
- **spojováním senzací a reflexí vznikají jednoduché představy (ideje)**
- **jednoduché ideje se vyznačují: primárními a sekundárními kvalitami** (viz Descartes)

Pravdivé soudy

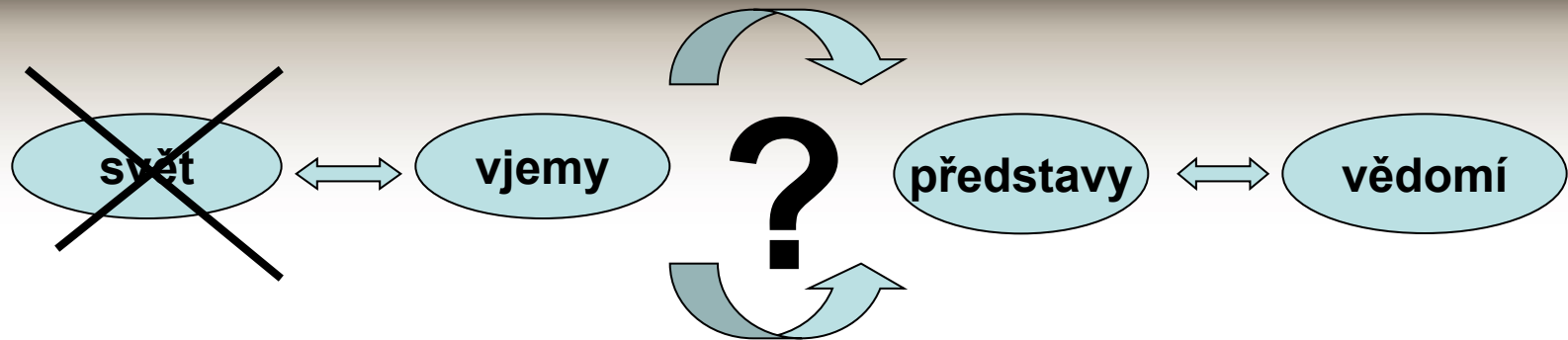
- z jednoduchých idejí vytváří rozum **komplexní ideje** (např.: substance, relace, mody ad.)
- poznávání je omezeno na práci s představami (idejemi) – **pravda se týká pouze soudů o představách (idejích)**; proto se Locke snažil přenést pravdu i na soudy o „věcech samých“, ale to se v jeho nauce nikdy uspokojivě nepodařilo

George Berkeley

- *Pojednání o
základech lidského
poznání*

Subjektivní idealismus

- **odmítá pojem hmoty a spolu s ním existenci vnějšího světa** (představy vnějšího světa v nás působí Bůh)
- *Esse est percipi.* – **Být znamená být vnímán.**
- ostatní subjekty objektivně existují a Bůh zajišťuje, že všechny vnímají společný stejný svět

David Hume

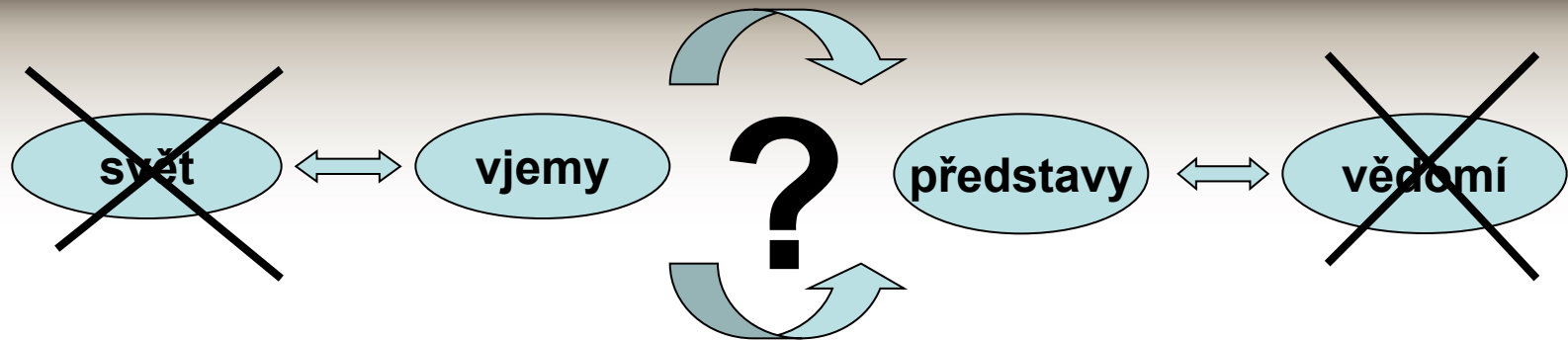
- *Pojednání o lidské přirozenosti (Treatise)*
- *Filosofické eseje o lidském rozumu*
- *Zkoumání o lidském rozumu*

Skepticismus

- zdrojem poznání je smyslová **zkušenost**, která poskytuje vjemy – **imprese**; z nich se prostřednictvím **představivosti** vytvářejí představy – **ideje**
- rozum vytváří soudy dvojího druhu:
 1. **o vztazích mezi idejemi**: pravdivé (soudy matematiky a logiky), analytické
 2. **o vztazích mezi reálnými fakty**: pouze pravděpodobné (soudy přírodních věd, ale i metafyziky), syntetické
- **nemáme žádné nutné a pravdivé poznání o věcech samotných**, ale pouze o idejích

Iluze „já“

- **substanci můžeme pokládat za fiktivní – slepenec vjemů**

- **nemusí existovat ani já (duše), jakožto substance, v níž se ideje slučují; já (vědomí) je pouze komplex představ (idejí)**

Kantův idealismus

- *Kritika čistého rozumu*
- *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*
- *Kritika praktického rozumu*
- *Kritika soudnosti*

Kritika čistého rozumu

- **filosofie už nemá být napříště chápána jako věda o objektivní realitě** (o nejobecnějších jsoucnech a pojmu bytí), **ale jako věda o činnosti rozumu** – filosof zkoumá **jakým způsobem rozum pracuje, když poznává** (metafyzika je přeformována do epistemologie)
- rozpracování činnosti čistého (teoretického) rozumu nás přivede k rozřešení Humovy skepse – ukáže se, jak může existovat věda, která bude souhrnem poznatků nezpochybnitelných žádnou další zkušeností

Syntetické apriorní soudy

- jsou to **soudy, které vynáší čistý (teoretický) rozum nad naši zkušeností – jsou nutné (protože apriorní) a zároveň přinášejí nové poznatky (protože syntetické)**
- tyto soudy vyjadřují **spojení racionalismu (apriorní soudy rozumu ...) a empirismu (... zpracovávají zkušenost)**
- Příklad: „ $5 + 7 = 12$ “; „Přímka je nejkratší spojnici mezi dvěma body.“; „Celkové množství hmoty ve vesmíru zůstává neměnné.“

Transcendentální idealismus

- Kant uskutečnil *kopernikánský obrat* v myšlení: **subjekt určuje objekt – objekt je subjektem zformován**
- idealismem je Kantova nauka, protože má za východisko poznání subjekt a nikoliv vnější (hmotnou) realitu
- **transcendentální je to, co je dáno před každou zkušeností** (co každou zkušenost přesahuje)
- **syntetické apriorní soudy jsou možné**, poněvadž existuje **transcendentální subjekt**, který „obsahuje“ **apriorní formy**, které provádí syntézu poznatků

Stupně transcendentálního idealismu

- **transcendentální estetika** (zkoumá **smyslovost**) – „**vjem**“ je vytvářen prostřednictvím **apriorních forem smyslovosti: prostor a čas**
- **transcendentální analytika** (zkoumá **rozvažování *Verstand***) – **zkušenost** je vytvářena prostřednictvím **apriorních forem rozvažování: kategorie**
- **transcendentální dialektika** (zkoumá **čistý rozum *Vernunft***) – **ideje** jsou vytvářeny prostřednictvím **regulativních idejí čistého rozumu: já, svět, bůh**

Věc o sobě a fenomén

- **objekty našeho poznání jsou „pouze“ jevy**, to jaká je realita sama o sobě – **věc o sobě** (*Ding an sich*) **nikdy nezjistíme** (projevuje se pouze jako tříšť počitků, které subjekt zpracovává)
- to ale znamená **definitivní ortel pro metafyziku** – **veškeré principy, o které se opírala jsou „pouze“ nástroje subjektu** (apriorní formy)
- metafyzika je tak odsouzena do role „pouhé“ **kritické strážkyně kompetencí čistého rozumu** – aby se nesnažil čistý rozum proniknout tam, kam nemůže

Kritika praktického rozumu

- je nutným pokračováním Kritiky čistého rozumu, neboť **přivádí rozum od spekulace k jednání**
- **praktický rozum nás spojuje s věcí o sobě** – ačkoliv ji nemůžeme spekulativně čistým rozumem poznat, svým jednáním potvrzujeme její existenci

Německý idealismus po Kantovi

- Johann G. Fichte
- Friedrich W. S. Schelling
- Georg W. F. Hegel

Johann G. Fichte

- *Vědosloví*
- *Transcendentální logika*

Filosofie absolutního JÁ

- **já je zdrojem skutečnosti**, která se uskutečňuje skrze **sebepoznávání já** (neexistuje věc o sobě)
- **dialektická triáda:**
 1. krok (teze): **sebeklazení já** – totožné se sebou samým
 2. krok (antiteze): já se nahlíží skrze své popření – **klazení NE-já** – světa věcí
 3. krok (syntéza): **JÁ se klade v já skrze NE-já** – **dialektický pohyb** – já se popírá („vytváří“ svět), aby se mohlo vymezovat, aby se mohlo pochopit a stát se JÁ

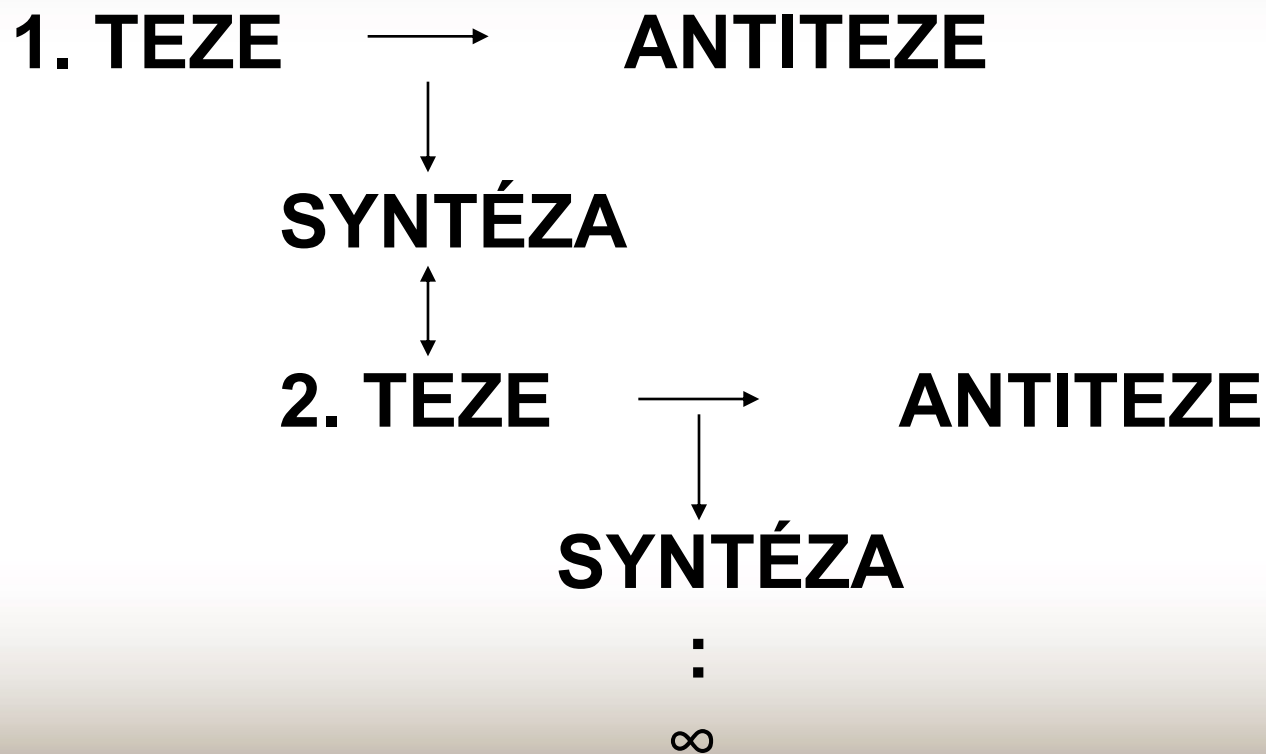
Georg W. F. Hegel

- *Fenomenologie ducha*
- *Věda o logice*
- *Encyklopedie filosofických věd*

Dialektická jednotka protikladů

- dialektický vývoj:

Dialektický vývoj světového ducha

1. teze – **neosobní duchovní princip** (čisté myšlení) – zkoumá jej logika
 - antiteze – **vnější svět** (příroda) – zkoumá jej **filosofie přírody**
 - syntéza – **člověk** – zkoumá jej **filosofie ducha**
2. teze – **subjektivní duch** (individuální vědomí)
 - antiteze – **objektivní duch** (nadindividuální vědomí – duchovní hodnoty, ideje)
 - syntéza – **absolutní Duch**
3. teze – **umění**
 - antiteze – **náboženství**
 - syntéza – **filosofie** – míněna samozřejmě **Hegelova filosofie**

Pozitivismus

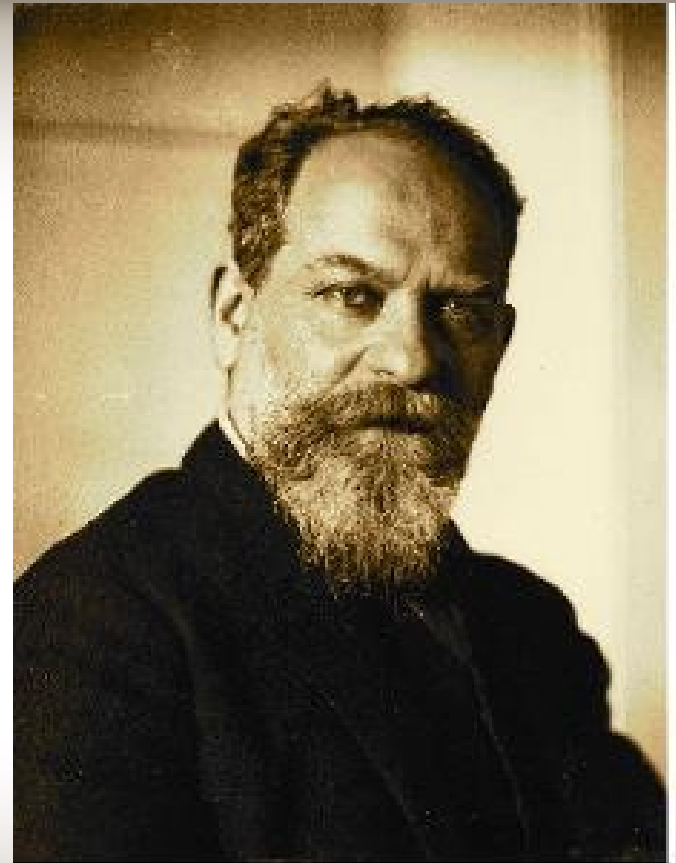
- **odmítal jakoukoliv metafyziku** – neboť nelze jít za hranici pozorování a odkrývat podstaty věcí
- **pozitivní (skutečné) jsou pouze fakta – empirické skutečnosti**, které získáváme zkušeností a které zpracovává věda
- **úkolem filosofie je systematizace vědeckého poznání** – filosofie má být **metodologií vědy**
- realizací programu pozitivismu mělo být dosaženo dalšího **pokroku v poznání** (ovládání přírody, v souvislosti s průmyslovou revolucí)

Fenomenologie

- tvrdí v opozici ke Kantovi, že **skrze fenomény** – jevy, se můžeme dostat **k věci o sobě** a **nahlížet podstaty (eidos) věci**
- pokouší se **hledat nesmyslový základ (eidos)**, fenomén není pouze odlesk věci (jak to známe z empirismu), podstatu je třeba hledat přímo ve fenoménu, skrze jeho rozbor
- fenomenologii je možno chápat jako **protiváhu analytické filosofie**: zatímco a. f. konstatuje uzavřenost člověka do pojmových schémat (jazyka), věří f., že můžeme skrze své poznání proniknout až k podstatám věcí samých

Edmund Husserl

- *Logická zkoumání*
- *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*
- *Karteziánské meditace*
- *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*

Nazírání podstat

- 1. fenomenologická redukce** – tzv. univerzální *epoché*, **zdržení se úsudku** o fenoménu, necháme jej na sebe pouze působit
- 2. transcendentální redukce** – očištění samotného vnímajícího subjektu – *transcendentální subjektivita*; tato zaměřenost vědomí na svůj obsah se nazývá *intencionalitou*
- 3. eidetická redukce** – fenomén je nahlížen ve všech možných modifikacích, aby tak vystoupil tzv. *eidetický invariant* – to, obecné, co nemůžeme nikdy vynechat, to co vystihuje podstatu (eidos) fenoménu

Jiný a Lebenswelt

- v pozdější době si Husserl uvědomil problém poznávání druhých osob, které nechtěl nazírat jako fenomény – hovoří proto o tzv. *intersubjektivitě* a *vcítění*
- uznává nakonec i existenci vnějšího světa – *Lebenswelt*, přirozeného světa, kterého se nelze žádným epoché zříci, neboť jsme s ním už vždy spjati

Analytická filosofie

- cílem je **logická analýza jazyka**, která přinese vyřešení tradičních otázek metafyziky i noetiky
- 1. metoda řešení filosofických problémů**, není tudíž filosofickou doktrínou
- 2. filosofické koncepty musí být v souladu s výsledky empirických věd**
- 3. filosofie musí respektovat logiku**, jako nástroj poznání
- 4. úsilí o správné používání jazyka**, správnou jazykovou formulaci zkoumaných problémů
- 5. odmítavé stanovisko k metafyzickým spekulacím** (nesprávném používání jazyka)

Představitelé analytické filosofie

1. vlna:

- Gottlob Frege
- Bertrand Russell
- Ludwig Wittgenstein
- Rudolf Carnap

2. vlna:

- Ludwig Wittgenstein
- Willard O. Quine
- Donald Davidson

Ludwig Wittgenstein

- *Tractatus logico-philosophicus*
- *Filosofická zkoumání*

Traktát

- usiluje o **vytvoření logicky správného jazyka**, jehož prvky jsou tzv. *atomární věty*
- uplatňuje **korespondenční teorii pravdy**
- logika (lépe logická forma), která jazyk umožňuje je jazykem nenahlédnutelná
- smysluplné jsou pouze ty věty, které hovoří o objektech světa (jsou obrazem faktu), tudíž nelze formulovat smysluplné věty metafyziky, etiky nebo teologie, neboť ty se snaží zachytit to, co svět přesahuje – „*O čem nelze mluvit, o tom je třeba mlčet*“

Zkoumání

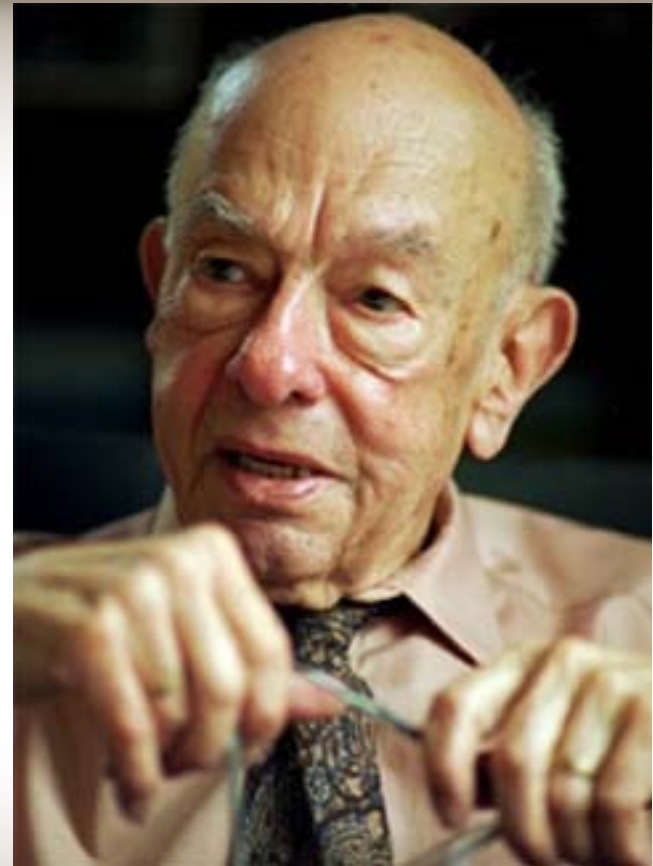
- zkoumá **přirozený jazyk**
- zastává **koherenční teorii pravdy**
- jazyková pravidla se proměňují v průběhu svého uplatňování
- vypracovává teorii *jazykových her*, v nichž získává jazykový výraz smysl; *význam jazykového výrazu spočívá v jeho používání*

Postanalytická filosofie

- obrat k **přirozenému jazyku**
- **koherenční teorie pravdy**
- **holismus** v poznání
- **relativita** poznání

Willard O. Quine

- snaha o přiblížení epistemologie přírodním vědám
- dvě dogmata empirismu
- hlásal relativitu ontologií
- všímal si vzniku a vývoje jazyka, vedoucího až k formulování vědeckých teorií
- spis: *Slovo a objekt*

Donald Davidson

- formuloval a překonal třetí dogma empirismu, čímž překonal relativismus Quina a snad i relativismus obecně
- spis: *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*

